

**ТРАДЫЦЫЙНАЯ КУЛЬТУРА Ў СУЧАСНЫМ АДУКАЦЫЙНЫМ ПРАЦЭСЕ: ТЭАРЭТЫЧНЫЯ
І ПРАКТЫЧНЫЯ ПЫТАННІ**

Галіна Тычко

**ІНТЭРПРЭТАЦЫЯ БЕЛАРУСКАГА ФАЛЬКЛОРУ
Ў ДРАМЕ АДАМА МІЦКЕВІЧА «ДЗЯДЫ»**

Гісторыя стварэння паэмы Адама Міцкевіча «Дзяды» бярэ адлік у 1820 годзе, пачынаючы з якога на працягу трох гадоў паэт напісаў так званыя віленска-ковенскія «Дзяды» (гэта значыць II, IV і няскончаную I часткі). Трэцяя ж частка, так званыя дрэздэнскія «Дзяды», пісалася ў 1832 годзе ў Дрэздэне і была апублікавана ў Парыжы як IV том міцкевічаўскага збору твораў.

Акурат гэтая нумерацыя ў пэўнай ступені і падкрэслівае свабодную кампазіцыю твора. Існуе літаратуразнаўчая версія, што такая адвольнасць тлумачыцца не толькі абставінамі напісання паэмы, але і свядомай мастакоўскай задумай. Называючы першую паводле публікацыі частку II, А. Міцкевіч нібыта інфармаваў чытача, які прадстаўляе яму твор без пачатку, наводзячы на думку, што з галоўным героем адбылося нешта важнае яшчэ да таго, як ён вывеў яго на сцэну. Гэтае меркаванне пацвярджае і захаваны ў архіве паэта фрагмент I часткі, над якой ён збіраўся працаваць ужо пасля выдання II і IV. Засталося аднак нявысветленым, удалося яму да канца рэалізаваць сваю задуму, ці не.

Паэма «Дзяды» – адзін з самых знакамітых і загадкавых твораў А. Міцкевіча, у аснову кампазіцыі якога, як вядома, пакладзены старажытны беларускі народны абрад «дзядоў» – ушанавання памяці памерлых продкаў. Ва ўсіх частках паэмы, якімі б стылістычна і тэматычна неаднароднымі яны не выглядалі, сімвалічна-сакральны змест гэтага абраду выконвае кампазіцыйна-аб'ядноўчую ролю. Да сённяшняга дня ў навуковых колах вядуцца спрэчкі: ці можна лічыць «Дзяды» прадуманым, арганічна цэласным адзінствам, ці гэта цыкл розных самастойных твораў пад адной назвай. Узнікненне такіх амаль супрацьлеглых канцэпцый звязана з дзвюма акалічнасцямі. Па-першае, усе часткі ствараліся ў розны перыяд жыцця А. Міцкевіча, у розных умовах і пад уплывам розных перажыванняў і абставін. Па-другое, тэматычны і стыльвы змест твора вельмі разнастайны: ад беларускага народнага абраду ўшанавання продкаў (II частка) праз трагічнае каханне галоўнага героя Густава–Конрада (IV частка) да канкрэтных гістарычных падзей III часткі і палітычнай сатыры «Уступу».

Светаадчуванне беларусаў, іх міфа-паэтычныя ўяўленні найбольш шырока і выразна адлюстраваліся ў II частцы «Дзядоў». Менавіта тут малады Міцкевіч, перажываючы асабістую драму кахання пасля растання з Марыляй Верашчакай, адлюстроўвае пакуты таксама нешчаслівага ў каханні Густава. У гэтай частцы паэт выяўляе спалучанасць свету жывых са светам нябачным, светам памерлых. Падчас абраду памінавання памерлых (дзядоў) якраз і адбываецца кантакт гэтых двух светаў. У сакральнай дзеі прымае ўдзел цэлая група людзей на чале з Гусяром (альбо Казляром, як гаворыць паэт у прадмове да твора). Аўтар падкрэслівае, што паэма напісана на фальклорнай аснове і нават «абрадавыя песні і заклінанні ў сваёй большасці пададзены дакладна, а часам і даслоўна ўзяты з народнай паэзіі» [1, с. 23]. І ўсё ж як сапраўды вялікі мастак, А. Міцкевіч творча пераасэнсоўваў беларускі фальклор, спалучаў яго з кніжнымі біблейскімі архетыпамі, напаўняў вобразамі, створанымі ўласнай фантазіяй. Менавіта такой аўтарскай знаходкай выглядае і фігура сакральнага святара — Гусяра, які ў цёмнай капліцы на могілках распачынае абрад выклікання памерлых душ: Гэй, чысцовыя ўсе душы! / У вадзе вы ці на сушы, / Хай з вас кожная — ці тая, / Што ў смале густой палае... / Ці што ў багне, у макрэчы — / Адусюль сюды імчэце [1, с. 25].

Рэальная зямная прастора напаўняецца шматлікімі душамі нябожчыкаў, і іх у стане бачыць кожны, хто верыць, альбо, калі гаварыць паводле А. Міцкевіча словамі з яго «Рамантычнасці», хто валодае «праўдамі жывымі» [2, с. 17].

Перажыванні і адчуванні ўдзельнікаў Дзядоў нельга адназначна назваць сном, гэта хутчэй міф, функцыю якога сучасны антраполог Р. Сміт параўноўвае з парадаксальнай фазай сну. У пэўнай ступені гэта супадае і з канцэпцыяй Э. Фрома, які сцвярджае, што міф, сон і рэлігію лучыць агульная універсальная мова [3]. «Дзяды» – гэта твор, які сягае падмуркаў народнай свядомасці, што разумеецца шырока, як свядомасць многіх этнічных груп – насельнікаў і спадчыннікаў колішняга Вялікага княства Літоўскага і звязанай з ім цеснымі гістарычнымі повязямі Рэчы Паспалітай. Мастакоўская задума твора праходзіла доўгі працэс кшталтавання. Паводле разумення А. Міцкевіча гармонія ў свеце можа быць дасягнута толькі ў будучыні, бо гэтая гармонія самым непасрэдным чынам звязана і абумоўлена гістарычным лёсам яго роднага краю – у тагачасным разуменні Польшчы, гэта значыць вяртаннем яе незалежнасці.

Агульнавядома, што А. Міцкевіч, як і галоўны герой ягонай драмы «Дзяды» Густаў-Конрад, валодаў дарам імправізацыі. Першыя імправізацыі Міцкевіча распачаліся яшчэ падчас яго побыту ў Расіі, але больш інтэнсіўна гэты прарочы дар паэта выявіўся на эміграцыі. Характэрнай з’яўляецца тэма першай пасля выезду з Расіі імправізацыі ў Берліне: гэтай тэмай стала унія Літвы і Польшчы. Вядома, што паэт заўсёды імправізаваў на дзве тэмы: тэму будучыні Польшчы і тэму ўзнёслай місіі паэта.

Дзеля ўвасаблення сваёй палітычна-месіяністычнай канцэпцыі Польшчы- ахвяры, Польшчы — збаўцы, новага Хрыста — пісьменнік у «Дзядых» стварае сваю тэорыю сну. Характэрна, што ён выкарыстоўвае тут не толькі досвед папулярных у тыя часы містыкаў: галандскага віталіста Я-Б. Гельманта (1579-1644), шведскага вучонага і тэасафа Э. Сведэнборга (1688-1772), нямецкага філосафа-пантэіста Якоба Бемэ (1575-1624), Сант-Марціно і інш, але і велізарную глыбу народнага інтуітыўна-псіхалагічнага вопыту, адлюстраванага ў беларускіх традыцыях, павер’ях і прымхах, з якімі сутыкнуўся ён падчас свайго дзяцінства. Народная культура Наваградчыны, «сталася для аўтара «Рамантычнасці» невычарпальнай крыніцай літаратурных адкрыццяў і свайго роду універсумам духоўнага спасціжэння чалавека» — зазначала польская даследчыца творчасці А. Міцкевіча Аліна Віткоўская [4, с. 7]. Яшчэ больш выразна выказваецца на гэты конт славыты міцкевічазнаўца Віктар Вейнтраўб: «Вывучэнне Вальтэра, як і іншых пісьменнікаў Асветніцтва, не вытравіла з душы Міцкевіча пэўных спантанічных эмацыянальных рэакцый, якія мы звычайна суадносім з вераю простых людзей» [5, с. 5]. Гэты ж момант прадкрэсліваюць і сучасныя беларускія даследчыкі [1, с. 7].

У аснове народных вераванняў ляжыць ідэя, што жыццёвая дарога чалавека з’яўляецца шляхам яго маральнага ўдасканалвання дзеля гарманічнага існавання ў свеце вышэйшым — надпрыродным. Сон, які паводле народных уяўленняў нагадвае сабой смерць, — гэта падарожжа ў надпрыродны свет. Падчас сну чалавек можа пазнаць сваю будучыню, лёс і тыя невядомыя прасторы надзямноў рэчаіснасці, якія закрытыя для яго падчас абуджэння. З гэтымі ўяўленнямі супадае і міцкевічаўскае разуменне сну, якое ён выказваў падчас адной са сваіх размоў з А. Ходзькам. «Сон з’яўляецца працай духа, так як чуванне з’яўляецца працай цела. У гэты час дух наш зносіцца з нябачным светам», — сцвярджаў паэт [6, с. 232]. Паэзія сну для Міцкевіча была паэзіяй інтуіцыі, што ўзносіла праўду сэрца над праўдай розуму і рабілася найвышэйшай ступенню пазнання ўнутранай праўды чалавека. Гэты працэс пісьменнік адлюстраввае ў «Пралогу» III часткі «Дзядоў», калі нешчаслівы адрнуты каханак Густаў з II часткі пераўтвараецца ў нацыянальнага героя, паэта-змагара за агульнанародную справу — Конрада.

У «Дзядых» А. Міцкевіч пераказвае байку польскамоўнага паэта Антонія Гарэцкага (таксама ўраджэнца Беларусі) пра д’ябла і зерне, якое той, каб нашкодзіць Богу і чалавеку, закапаў у зямлю. Але зерне ўзыйшло, і высілка д’ябла аказаліся дарэмнымі. Гэты тэкст, які выразна мае свае вытокі ў беларускіх народных паданнях, А. Міцкевіч інтэрпрэтаваў у алегарычным плане: ліха павінна выяўляцца, дзеля таго, каб абудзіць заснулае дабро.

Адчуванне дысгармоніі ў побыце, несудадноснасці планаў гісторыі і прыроды, космасу думкі і астральнага космасу — магчымае толькі на ўзроўні падсвядомасці і мае выключна суб’ектыўны характар. З такога адчування распачынае сваю вялікую вандроўку па космасе Конрад — галоўны герой міцкевічаўскай драмы «Дзяды». Ён глядзіць на свет і Бога з чалавечай перспектывы. Але містэрыя, якой і з’яўляецца міцкевічаўскі твор, выяўляе і такую перамену свету, а таксама свядомасці, якая ў канчатковым выніку вядзе да замяшчэння таго, што індывідуальнае, адзінкавае, жывое, тым, што — агульнае, па-над гістарычнае, што з’яўляецца правам быцця. Ідэя адраджэння Рэчы Паспалітай і Вялікага княства Літоўскага ў яе складзе — ажыццявімая, яна, як зерне, існуе ў экзистэнцыі, але рэалізуецца не зараз, а ў будучыні, лічыў А. Міцкевіч. У такім разе прыродныя працэсы памірання і адраджэння, адлюстраваныя ў старажытных беларускіх павер’ях і абрадах, сімвалічна ўвасабленыя ў вобразах і лёсах герояў міцкевічаўскага твора, набываюць ўніверсальнае значэнне: абвяшчаюць прадвызначаны парадак светабудовы, адвечную непарарывнасць жыццёвага кола.

Спіс літаратуры:

1. Міцкевіч, А. Дзяды. Паэма, Пераклад з польскай Кастуся Цвіркi. — Мiнск: Беллiтфонд, 2001.
2. Міцкевіч, А. Вершы і паэмы. — Мiнск: Беларускі кнiгазбор, 2000.
3. Фромм Эрих. Забыты язык. Вступление к пониманию снов, сказок и мифов. — М.: Прогресс, 2002.
4. Witkowska, A. Wielcy romantycy polscy. Sylwetki. — Warszawa: Wiedza powszechna, 1980. — 290 s.
5. Wientraub Wiktor. Poeta i prorok. Rzecz o profetyzmie Mickiewicza. — Warszawa: PAN, 1982. — 454 s.
6. Mickiewicz, A. Dzieła wszystkie. Wydanie sejmowe. T. XVI. Rozmowy z Adamem Mickiewiczem. Zebrał i opracował T. Pigoń. — Warszawa: Polska Akademia Nauk, 1955. — 227 s.